

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ УПОДОБАННЯ УКРАЇНЦІВ: ДИНАМІКА ЗМІН ТА ТРАНСФОРМАЦІЙ (1991–2021 РР.)

Муравський О. І., Лук'янченко С. В.

ВСТУП

Геополітичні виклики кінця ХХ – початку ХХІ ст., особливо революційні події в Україні пов'язані з Помаранчевою революцією 2004 р., Революцією гідності 2014 р., російсько-українською війною тощо, змушують багатьох українців переосмислити основні віхи історії незалежної держави. Основна мета розвідки – розглянути трансформацію уявлень українців про ідею незалежності, ефективність діяльності органів центральної / місцевої влади, охарактеризувати зовнішньополітичні пріоритети в контексті загроз національній безпеці України останніх трьох десятиліть. Її джерельну основу становлять соціологічні матеріали провідних українських кампаній, серед яких – Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», Інститут соціології НАН України, соціологічна група «Рейтинг», Київський міжнародний інститут соціології, Центр Разумкова, Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка, Центр соціальних та маркетингових досліджень (Соціс) та ін. На основі матеріалів соціологічних досліджень у розвідці здійснено спробу узагальнити:

1. Рівень підтримки населенням України ідеї незалежності;
2. Зовнішньополітичні пріоритети населення України
3. Ставлення українців до інститутів державної влади

1. Підтримка ідеї незалежності України

1 грудня 1991 р. українці підтвердили свій намір жити у власній незалежній державі на всенародному референдумі: Акт проголошення незалежності підтримали понад 90 % учасників голосування (при «явці» 84 %) ¹. У 1991 – 2022 рр. під впливом різних обставин (політичних, соціально-економічних та ін.) поширеність підтримки незалежності нашої країни

¹ Розумний О. Незалежність як вибір. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/250389>

неодноразово зазнавала коливань². Проте, не було жодного регіону, де ідея незалежності України не знайшла б підтримки більшості громадян. Від Заходу, де «за» проголосували більш ніж 95 % громадян, до Сходу. У 1991 р. в Донецькій та Луганській ідею власної держави підтримали понад 80 % населення. У Криму за незалежність України проголосували від 54 до 57 % мешканців³.

Історики, політологи відзначають, що в агітації національно-патріотичних сил за незалежність України напередодні референдуму 1991 р. важливу роль відігравали раціональні аргументи⁴. «Лейтмотивом агітаційних матеріалів була теза, що Україна виробляє набагато більше, ніж споживає, і для досягнення європейського рівня життя їй достатньо звільнитися від тенет СРСР. Незалежна Україна тоді уявлялась процвітаючою державою, що за економічною потугою не поступатиметься Франції. І саме за таку Україну проголосувала більшість у всіх областях України та в Криму. Невідповідність очікуваного і реалій призвела до розчарування у виборі, здійсненого в 1991 році», – зазначають науковці⁵.

Справді, соціально-економічні негаразди 1990-х рр., зовнішньополітична невизначеність та ін. чинники привели до трансформації суспільно-політичної думки, однак протягом усього періоду спостережень соціологів прихильники незалежності України кількісно переважали її противників. Крім того, простежується загальна тенденція до зростання кількості тих, хто «за», і скорочення – тих, хто «проти»⁶. Статистично значимі зміни в цьому напрямі відбувалися хвилеподібно, чергуючись із частковими «відпливами». Перша хвиля (2003–2005 рр.) – період напередодні та після Помаранчевої революції. Друга хвиля (2009–2012 рр.) почалася після обрання президентом України В. Януковича. Значний зсув у суспільних настроях відбувся також у проміжку 2013–2015 рр. – окрім чергової зміни влади, його

² Незалежність України підтримує 83 % українців – опитування. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2011/12/1/63567/>

³ Як змінилося ставлення населення до незалежності України в 1991–2017 роках. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2017/12/01/infografika/polityka/yak-zminylosyavstavlennya-naselennya-nezalezhnosti-ukrayiny-1991-2017-rokax>

⁴ Незалежність України як вибір. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/nezalezhnist-ukrainy-iak-vybir>

⁵ Там само.

⁶ Там само.

головною причиною могла бути актуалізація патріотичних настроїв в умовах війни з Росією⁷.

На жаль, у 1992 р. лише 45,6 % респондентів у відповідь на запитання «ким Ви себе перш за все вважаєте?» обирали серед дев'яти варіантів відповідь громадянин України (для порівняння, у 2005 р. – 54,6 %, 2010 р. – 51,2 %) ⁸. Водночас, у 1992 р. 12,7 % опитаних вважали себе громадянами колишнього Радянського Союзу (дані щорічного моніторингу Інституту соціології НАН України)⁹. На думку учених, «враховуючи неоднорідність країни, суттєві регіонально-політичні протиріччя серед її населення та відсутність значущих соціальних результатів розвитку країни для пересічних українців, зазначену тенденцію можна вважати достатньо позитивним результатом»¹⁰.

За перші десять років незалежності України вищезазначене співвідношення змінилося не в кращий бік. Кількість «громадян СРСР» залишалася на тому ж рівні, проте відсоток людей із загальнонаціональною (41,3 %) та регіональною (37,7 %) самоідентифікацією майже зрівнявся. Надалі загальнонаціональна ідентичність почала переважати в усіх регіонах. «Цей процес набув поштовху після першого Майдану і особливо після Євромайдану», – констатував О. Гарань¹¹.

Помаранчева революція справді не тільки змінила уявлення українців про власну державу, але й збільшила кількість прихильників ідеї незалежності. Для прикладу, на прес-конференції Київського міжнародного інституту соціології на тему «Думки і погляди населення України напередодні Референдуму щодо незалежності та через 15 років» (2006 р.) відзначено, що 70 % виборців, які взяли б участь у голосуванні, на той момент готові були знову проголосувати за незалежність України¹².

Аналітики Центру Разумкова констатують, що соціологічні дані за 1991–2011 рр. свідчать на користь гіпотези: «Якщо для переважної більшості жителів Заходу вибір на користь незалежності

⁷ Незалежність України як вибір. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/nezalezhnist-ukrainy-iak-vybir>

⁸ Фесенко В. Суспільство і незалежність. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2011/09/7/6566102/>

⁹ Там само.

¹⁰ Там само.

¹¹ Бурда В. Хто ми? Як змінилися погляди українців за роки незалежності. URL: <https://chas.news/current/hto-mi-yak-zminilisya-poglyadi-ukraintsiv-za-roki-nezalezhnosti>

¹² Ковальчук Н. Незалежність України у дзеркалі соціології. URL: <https://khp.org/1597906814>

від початку був беззаперечною цінністю і не залежав від поточних обставин, то значна частина жителів Сходу і Півдня (а також Центру) ставилась до питання незалежності більш прагматично»¹³. Питання «що нам дала незалежність?» для них не було позбавлене сенсу, і в обмін на лояльність до Української держави вони очікували забезпечення певного рівня власного комфорту¹⁴.

Напередодні двадцятої річниці незалежності України (2011 р.) більшість респондентів за даними різних опитувань готові були проголосувати за незалежність країни:

- 52 % за даними опитування Київського міжнародного інституту соціології;

- 62,8 % за даними опитування Центру Разумкова;

- 47 % за даними Інституту соціології НАН України¹⁵.

Таким чином, прихильників незалежності у 2011 р. стало у 1,5 – 2 рази менше, ніж було станом на 1 грудня 1991 р.¹⁶. Водночас, у період Президентства В. Януковича, зокрема у 2012–2013 рр. підтримка незалежності впала і складала 61 та 62 % відповідно, причому традиційно підтримка незалежності була найнижчою на Донбасі та Півдні України, а також серед російськомовного населення (45 %)¹⁷.

Збройна агресія Російської Федерації консолідувала українців, стимулювала небачений сплеск патріотизму. У 2016 р. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва разом з Київським міжнародним інститутом соціології презентували результати опитування «Україні – 25: досягнення та поразки». Згідно з його даними, якби референдум за незалежність України відбувався у серпні 2016 р., за Акт про незалежність проголосували б 87 % серед тих, хто взяв би у ньому участь – результат, аналогічний отриманому в опитуванні Київського міжнародного інституту соціології напередодні референдуму 1991 р. (89 %). Водночас ці результати істотно кращі, ніж були в опитуваннях 2006 і 2011 рр. (у 2006 р. 70 % – «за» незалежність, 30 % – «проти»; у 2011 р. –

¹³ Незалежність України як вибір. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/nezalezhnist-ukrainy-iak-vybir>

¹⁴ Там само.

¹⁵ Фесенко В. Суспільство і незалежність. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2011/09/7/6566102/>

¹⁶ Там само.

¹⁷ Сологуб І., Мажуга О., Остапчук Д. Чи вдалося Україні за 25 років незалежності вийти з постімперського культурного простору. URL: <https://voxukraine.org/25-years-of-independence-ua/>

відповідно, 67 % і 33 %). Найбільші зміни, якщо порівняти з 2006 і 2011 рр., відбулися у Південному та Східному регіонах. Так, у Південному регіоні у 2006 р. 57 % проголосували б «за» незалежність, 43% – «проти»; у 2011 році «за» – лише 47 %, «проти» – 53 %. У Східному регіоні «за» незалежність проголосували б 49 %, «проти» – 51 %, у 2011 р. «за» – 53 %, «проти» – 47 %. У 2016 р. ситуація кардинально змінилася: у Південному регіоні на референдумі проголосували б «за» незалежність 78,5 %, «проти» – 21,5 %, у Східному – відповідно, 71,5 % і 28,5 %¹⁸.

Водночас, якби референдум щодо проголошення державної незалежності України відбувся у 2017 р., то згідно з даними соціологів, 76 % підтримали б ідею незалежності, 14 % відповіли б «ні», та ще 11 % – не визначилася з відповіддю¹⁹. У 2018 р., згідно з опитуванням соціологічної групи «Рейтинг», на подібному до 1991 р. плебісциті 79 % українців проголосувало би на підтримку Акту проголошення незалежності²⁰. «Сьогодні... саме російська загроза якнайбільше повертає українців до усвідомлення потреби державної суверенності, загострює інстинкти та розчищає генетичну пам'ять. Не так швидко, як би хотілося..., але динаміку таки видно», – резюмували соціологи²¹.

У 2019 р. для абсолютної більшості громадян (68 %) День Незалежності України був державним святом, для 23 % – це просто вихідний день, і лише 4 % українців вважали цей день історичною помилкою (загальнонаціональне дослідження громадської думки населення України було проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології з 8 по 20 серпня 2019 р.)²². День Незалежності як державне свято найбільше сприймали у Центральному (77 %) та Західному (75 %) регіонах, дещо менше – на Півдні (58 %) та Сході (60 %)²³. Дещо більше половини громадян (53 %) зауважили, що святкування Дня Незалежності 24 серпня пов'язано з ухваленням

¹⁸ За 25 років відбулося зростання «проукраїнськості». URL: <https://www.prostir.ua/?news=za-25-rokiv-vidbulosya-zrostannya-proukrainskosti>

¹⁹ Як змінилося ставлення населення до незалежності України в 1991–2017 роках. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2017/12/01/infografika/polityka/yak-zminylosya-stavlennya-naselennya-nezalezhnosti-ukrayiny-1991-2017-rokax>

²⁰ Семків В. Мудрі, як 27 років тому. URL: <https://zbruc.eu/node/82526>

²¹ Там само.

²² Громадська думка України на 28-му році незалежності держави. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-ukraini-na-28-rotsi-nezalezhnosti-derzhavi>

²³ Там само.

Верховною Радою Акту проголошення незалежності України. Решта пов'язувало цю дату або ж з референдумом про незалежність (22 %), або з ухваленням Верховною Радою Декларації про державний суверенітет України (11 %). 14,5 % не змогли дати певної відповіді²⁴.

До 30-річчя Незалежності України соціологічна група «Рейтинг» провела дослідження з загальною вибіркою в 20000 респондентів, в перебігу якого з'ясувала, що проголошення Незалежності сьогодні загалом підтримали б 80 % громадян²⁵. За даними соціологів, 61 % опитаних не жалкують зараз про розпад Радянського Союзу, натомість 32 % – жалкують. Найбільше таких на південному сході країни, серед представників старшого покоління, менш забезпечених²⁶. «Ностальгують за Радянським Союзом також ті, хто не підтримав би проголошення Незалежності, а також люди, які вважають свої найкращі часи вже в минулому. Відмінності у ставленні до радянського минулого серед населення Росії та України є діаметрально протилежними. Якщо за останні десять років рівень ностальгії за радянським минулим в Україні поступово знижується, то в Росії – зростає», – читаємо в дослідженні²⁷.

Як слушно відзначають соціологи, за тридцять років Незалежності України зросло покоління людей, яке за своїми поглядами, ідеями, цінностями та мріями помітно вирізняється серед інших демографічних груп – ідеологічні та регіональні відмінності стають менш вагомими, поступаючись віковому фактору. «Молодь, яка народилася і зростала в нових умовах глобального світу та не знала бар'єрів радянського часу, сьогодні задає нові тренди життя, ламає стереотипи, традиції, формує нові запити», – резюмують дослідники²⁸.

2. Зовнішньополітичні пріоритети населення України

Зовнішня політика України упродовж періоду незалежності вибудовувалася навколо трьох варіантів розвитку ситуації:

²⁴ Громадська думка України на 28-му році незалежності держави. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-ukraini-na-28-rotsi-nezalezhnosti-derzhavi>

²⁵ Проголошення Незалежності України сьогодні підтримали б 80% громадян – опитування. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-nezalezhnist-ukrayintsi-opytuvannia/31418286.html>

²⁶ Там само.

²⁷ Там само.

²⁸ Покоління незалежності: цінності та мотивації. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pokolenie_nezavisimosti_cennosti_i_motivacii.html

(а) багатовекторності, (б) євроатлантичної інтеграції, (в) утворення наддержавної структури під егідою Російської Федерації. З погляду сьогодення, тільки європейський вектор розвитку нашої держави заслуговував на увагу центральних органів влади України.

Натомість, у 1990-х рр. керівництво Української держави широко практикувало політику т. зв. багатовекторності, відгомін якої у суспільній думці був помітний ще упродовж багатьох років. У 2000 р. Президентом України Л. Кучмою схвалено Програму інтеграції України до Європейського Союзу²⁹, що повинно було б поетапно наближати нашу державу до євроатлантичного шляху розвитку. Проте радикальних змін у ставлення українців до членства в ЄС не відбулося. Так, напередодні Помаранчевої революції тільки 37,6 % українців цілком погоджувалися, а 31,3 % швидше погоджувався з твердженням: Україна повинна рухатися шляхом вступу до Європейського Союзу³⁰. Водночас 39,8 % респондентів вітали, а 25,5 % швидше погоджувалися з укладенням політичного союзу України та Російської Федерації. На такий союз категорично не погоджувалися 14,4 % опитаних, а 13,2 % – швидше не погоджувалися. Не зміг відповісти 7,1 % респондентів³¹.

Навіть у грудні 2008 р., у період президенства В. Ющенко, згідно з опитуванням Українського центру економічних та політичних досліджень імені О. Разумкова 51,1 % громадян визначили відносини з Росією як пріоритетний напрям зовнішньої політики³². Тільки 27,5 % респондентів визнали пріоритетним напрямом відносини з країнами Європейського Союзу. Зокрема, на відносини з ЄС були тоді орієнтовані 65,5 % мешканців заходу, 40,7 % мешканців центру. На відносини з Росією – 36,6 % мешканців центру, 55,6 % мешканців півдня та 58,1 % мешканців сходу України³³. Розподіл респондентів за віком дав такі результати: 47,1 % опитаних віком 18–29 років та 44 % опитаних віком 30–39 років назвали пріоритетним напрямом відносини з країнами ЄС. Тоді, як за пріоритетні відносини переважно

²⁹ Програма інтеграції України до Європейського Союзу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00#Text>

³⁰ Дані всеукраїнського соціологічного опитування, проведеного 29 листопада – 9 грудня 2002 р. на замовлення Інституту політики.

³¹ Багатовекторність думок. URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/den-ukrayini/bagatovektornist-dumok>

³² Ставлення громадян до основних напрямів зовнішньої політики України. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosini/stavlennya-gromadyan-do-osnovnikh-napryamiv-zovnishnoi-politiki>

³³ Там само.

з Росією виступали 38,9 % осіб віком 40 – 49 років та майже половина громадян віком 50 – 59 та 60 і більше років³⁴.

У період президентства В. Януковича євроінтеграція на вищому політичному рівні була зведена до мінімуму, що віддзеркалювали й соціологічні дослідження. Згідно з опитуваннями населення 2010 р., найбільш позитивно громадяни України ставились до таких шляхів розвитку країни: зміцнення східнослов'янського блоку (26,8 %); опора на власні ресурси і зміцнення незалежності (20,6 %); розширення зв'язків у межах СНД (14,9%); встановлення зв'язків із розвиненими країнами Заходу (14,1 %) ³⁵. Загалом домінував вибір на користь східного вектора розвитку – 54,4 % ³⁶.

За даними всеукраїнського телефонного опитування, проведеного Інститутом Горшеніна у листопаді 2010 р. ³⁷, третина українців (33,7 %) вважала відносини між ЄС та Україною дружніми ³⁸. Розглядали ці відносини як недружні лише 12,8 % опитаних. Майже половина респондентів (45,3 %) вважала відносини Україна – ЄС нейтральними, а 8,2 % не змогли визначитися з відповіддю. 42,3 % респондентів поділяли думку, що відносини Україна – ЄС будуть покращуватися у майбутньому. Майже третина думала, що відносини залишаться такими самими, як і були, 14,3 % респондентів побоювалися, що взаємини ЄС та України погіршуватимуться. Кожен десятий опитаний (9,5%) не зміг визначитися з відповіддю ³⁹.

³⁴ Ставлення громадян до основних напрямів зовнішньої політики України. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosini/stavlennya-gromadyan-do-osnovnikh-napryamiv-zovnishnoi-politiki>

³⁵ Аналіз основних тенденцій громадської думки з актуальних проблем зовнішньої політики та рекомендації з формування соціальної бази підтримки зовнішньополітичного курсу. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosini/analiz-osnovnikh-tendenciy-gromadskoi-dumki-z-aktualnikh>

³⁶ Там само.

³⁷ Інститут Горшеніна провів телефонне опитування на тему: «Відносини між Україною та ЄС» з 15 по 18 листопада 2010 року. Всього за випадковою вибіркою було опитано 1000 респондентів у віці від 18 років, у всіх обласних центрах України, містах Києві та Севастополі. Квотами були регіон проживання, стать і вік респондентів. Похибка репрезентативності дослідження не перевищує 3,2 %. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/1140420-opituvannya-763-ukrayinciv-vistupayut-zabevvizovij-rezhim-z-es>

³⁸ Опитування: 76,3 % українців виступають за безвізовий режим з ЄС. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/1140420-opituvannya-763-ukrayinciv-vistupayut-zabevvizovij-rezhim-z-es>

³⁹ Там само.

Переважна більшість (76,3 %) вважала доцільним засобом зближення України та ЄС безвізове пересування громадян. Далі йде культурний взаємообмін (69 %) та єдиний митний простір з ЄС. Більше третини опитаних підтримували ідею спільної зовнішньої політики (35,1 %), майже чверть (23,7 %) – ідею спільної валюти. Респонденти вважали доцільними такі засоби зближення з ЄС: спільне законодавство (14 %), спільну армію (10,4 %), спільні державні органи влади (8,8 %). Відповідь – «інше» дало 0,4 % громадян, а 5 % не змогли визначитися з відповіддю⁴⁰.

Переоцінка значення ЄС для українці відбулася тільки у 2014 р. За даними Фонду «Демократичні ініціативи», вступ до ЄС підтримувала уже більша частина українців – 50,5 % (для порівняння – у травні 2013 р. євроінтеграцію підтримували 41,7 % українців)⁴¹. Проте, у виборі українців існували суттєві регіональні відмінності. За даними соціологів, вступ до ЄС найбільше підтримували на заході країни – 88 %, та в центрі – 64 %. На півдні кількість прихильників ЄС становила 28 %⁴². Натомість, на сході думки українців майже рівноцінно поділилися між трьома варіантами подальшого розвитку України: вступом до ЄС – 30,5 %, до Митного союзу – 29,5 % та неприєднанням до жодного з об'єднань 32,2 %⁴³.

Надалі під впливом російсько-української війни кількість прихильників євроінтеграції України тільки збільшувалася. У січні 2020 р. *соціологічна служба Центру Разумкова провела соціологічне опитування щодо ставлення українців до вступу в ЄС*⁴⁴. Якби найближчим часом відбувся референдум з приводу вступу України до ЄС, то майже дві третини (63,3 %) всіх опитаних проголосували б за вступ. Проти проголосувало б 21,6 % респондентів, решта не

⁴⁰ Опитування: 76,3 % українців виступають за безвізовий режим з ЄС. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/1140420-opituvannya-763-ukrayinciv-vistupayut-zabevizovij-rezhim-z-es>

⁴¹ Опитування: вступ до ЄС підтримують 50,5 % українців. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/07/140731_poll_integration_eu_dk

⁴² Там само.

⁴³ Там само.

⁴⁴ Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова на замовлення інтернет-ресурсу «Обозреватель» з 17 по 21 січня 2020 року. Було опитано 2000 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей за вибіркою, що репрезентує доросле населення країни за основними соціально-демографічними показниками. Вибірка опитування будувалася як багатоступенева, випадкова із квотним відбором респондентів на останньому етапі. Теоретична похибка вибірки (без урахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3 % з імовірністю 0,95.

брала б участі в референдумі або не визначилися з відповіддю. За вступ до ЄС проголосувала б абсолютна більшість респондентів у Західному (78,4 %), Центральному (68,7 %) та Південному (51,5 %) регіонах, а також відносна більшість опитаних у Східному регіоні (46,8 %) ⁴⁵.

Упродовж 13-16 грудня 2021 р. Київський міжнародний інститут соціології провів всеукраїнське опитування громадської думки ⁴⁶, яке показало, що переважна більшість респондентів у разі проведення референдуму підтримала б вступ України до ЄС – 67,1% проголосували б «за», 21,6 % – «проти» ⁴⁷. Решта респондентів не голосували б або не визначилися з вибором (зазвичай, обидві ці категорії респондентів в результаті не беруть участі в референдумах). Таким чином, серед тих, хто взяв би участь у референдумі, 75,7% підтримали б вступ до ЄС ⁴⁸.

Якщо у ставленні до ЄС українці зуміли доволі швидко переорієнтуватися, то значно повільніше проходила переоцінка цінностей у ставленні до НАТО. Частково змінити ситуацію допомогла Помаранчева революція. Проте результати загальнонаціонального соціологічного опитування Фонду «Демократичні ініціативи» ⁴⁹ (2008 р.) показали, що більшість

⁴⁵ Рівень підтримки громадянами вступу України до ЄС та НАТО (січень 2020 р. соціологія). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-pidtrymky-gromadianamy-vstupu-ukrainy-do-yes-ta-nato-sichen-2020r>

⁴⁶ Упродовж 13-16 грудня 2021 року Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) провів всеукраїнське опитування громадської думки. Методом телефонних інтерв'ю з використанням комп'ютера (computer-assisted telephone interviews, CATI) на основі випадкової вибірки мобільних телефонних номерів (з випадковою генерацією телефонних номерів та подальшим статистичним зважуванням) опитано 1203 респонденти, що мешкають у всіх регіонах України (крім АР Крим). Вибірка репрезентативна для дорослого населення (віком 18 років і старше) України. До вибірки не включаються території, які тимчасово не контролюються владою України – АР Крим, окремі райони Донецької та Луганської областей. У Луганській і Донецькій областях опитування проводилося тільки на території, що контролюється українською владою. Статистична похибка вибірки (з імовірністю 0,95 і з врахуванням дизайн-ефекту 1,1) не перевищує: 3,2% для показників, близьких до 50%, 2,7% для показників, близьких до 25%, 2,1% - для показників, близьких до 12%, 1,4% - для показників, близьких до 5%.

⁴⁷ Ставлення до вступу України до ЄС і НАТО. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1083&page=1>

⁴⁸ Там само.

⁴⁹ Загальноукраїнське опитування дорослого населення України було проведено Фондом «Демократичні ініціативи». Польову роботу виконала фірма «Юкрейніан соціолоджі сервіс» 17–31 березня 2008 р. Методом інтерв'ю опитано 2000 респондентів за вибіркою, що репрезентує доросле населення України віком

громадян України у цей період не відчувала себе європейцями (25 % відчували свою належність до європейців, 70 % – ні). Регіонально свою належність до європейців визнавали лише жителі Західної України. Натомість серед українців виявилось більше тих, хто відчував свою належність до СНД (52 % відчували свою належність до СНД, 42 % – ні), це переважно жителі Донбасу й Криму⁵⁰.

Якби у найближчу неділю відбувся референдум щодо членства в НАТО, у ньому узяло б участь 68 % громадян України. Більшість із них (59 %) проголосувала би «проти» вступу, 22 % – «за» і 19 % тих, хто ще не визначився⁵¹. Так само змінилася громадська думка щодо вступу до НАТО. Також соціологи констатували, що «серед тих, хто підтримує необхідність приєднання до ПДЧ, майже 90 %... вважають, що вступ до НАТО стане гарантією територіальної цілісності України⁵². Таким чином, констатуємо, що бажання приєднатися до НАТО є «не ідеологічним, а цілком прагматичним⁵³».

Все ж, якби референдум щодо членства в НАТО відбувся у грудні 2009 р., більшість громадян України (60 %) проголосувала би «проти» вступу до Альянсу. Про це свідчили результати соціологічного опитування «Зовнішньополітичні орієнтації населення України»⁵⁴. «За» вступ до НАТО проголосувало б 21 % опитаних, 19 % ще не визначились⁵⁵. Участь у референдумі взяли б 60 % громадян України, що суттєво менше, ніж під час

від 18 років. Статистична похибка вибірки не перевищує 2,2 %. Спонсор опитування Посольство Швеції в Україні та Шведське агентство з питань міжнародного розвитку та співробітництва (SIDA). Опитування було приурочене до проведення Бухарестського саміту НАТО.

⁵⁰ Результати загальнонаціонального соціологічного опитування щодо членства України в НАТО та ЄС. URL: <https://dif.org.ua/article/rezultati-zagalnonatsionalnogo-sotsiologichnogo-opituvannya-shchodo-chlenstva-ukraini-v-nato-ta-es>

⁵¹ Там само.

⁵² Вступ до НАТО підтримують лише 30% українців, – соціопитування. URL: https://zaxid.net/vstup_do_nato_pidtrimuyut_lishe_30_ukrayintsiv__sotsopituvannya_n1067496

⁵³ Там само.

⁵⁴ Соціологічне опитування проведено Фондом «Демократичні ініціативи» та фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» з 12 по 26 грудня 2009 р. Всього було опитано 2010 респондентів за загальнонаціональною вибіркою, репрезентованою за такими характеристиками, як стать, вік, освіта, тип та регіон проживання. Похибка вибірки не перевищує 2,3 %.

⁵⁵ Якби референдум про вступ до НАТО відбувся зараз (опитування). URL: <https://www.unian.ua/politics/331249-yakbi-referendum-pro-vstup-do-nato-vidbuvsya-zaraz-opituvannya.html>

аналогічного опитування в березні 2008 р. (68 %). Членство в НАТО переважно підтримували жителі Західного регіону («за» вступ – 40,5 %, «проти» – 24 %) ⁵⁶. Переважно не підтримували вступу до НАТО жителі Центру й Північного Сходу («за» – 37 %, «проти» – 50 %), Півдня і Південного Сходу («за» – 14 %, «проти» – 69 %), у регіоні Донбасу й Криму («за» – 4 %, «проти» – 94 %) ⁵⁷.

Моніторингове дослідження «Українське суспільство» Інституту соціології НАН України (квітень 2010 р.) засвідчувало переважно негативне ставлення громадян стосовно вступу України до НАТО ⁵⁸. У 2010 р. 53,4 % опитаних негативно сприймали прагнення вступу України до НАТО, позитивно – 15,7 %, а майже третина респондентів не змогла визначитися – 30,9%. Кількість людей, що не змогли відповісти на питання, зросла з 2008 р. більше ніж на 6% ⁵⁹. Водночас, згідно з результатами соціологічного дослідження, проведеного групою «Рейтинг» 2012 р. ⁶⁰, тільки 19 % опитаних українців підтримували вступ України до НАТО, а майже дві третини – не підтримували ⁶¹. Зазначимо, що ставлення до НАТО серед молоді було дещо кращим, ніж серед людей середнього та старшого віку ⁶².

Початок російсько-української війни 2014 р. збільшив кількість прихильників НАТО ⁶³. У цей період, якби проводився референдум про вступ України до НАТО, то половина опитаних (51 %) проголосувала б за вступ, 25 % – проти, ще чверть – не визначилася

⁵⁶ Якби референдум про вступ до НАТО відбувся зараз (опитування). URL: <https://www.unian.ua/politics/331249-yakbi-referendum-pro-vstup-do-nato-vidbuvsya-zaraz-opituvannya.html>

⁵⁷ Там само.

⁵⁸ Соціологічні зрізи українського суспільства (моніторинг соціально-економічних очікувань населення: 2005–2014 рр.) : наукова доповідь / О. М. Балакірева, Ю. В. Серета, Д. А. Дмитрук та ін. Київ, 2015. 78 с.

⁵⁹ Там само. С. 45.

⁶⁰ Опитування проводилося в період з 25 вересня до 5 жовтня 2012 р. методом особистого формалізованого інтерв'ю (face to face) було опитано 2000 респондентів віком від 18 років і старші. Помилка репрезентативності дослідження (з імовірністю 0,95): для значень, близьких до 50 %, похибка становить не більше 2,2 %, для значень, близьких до 30 %, – не більше 2 %, для значень, близьких до 10 %, – не більше 1,3 %, для значень, близьких до 5 %, – не більше 1 %.

⁶¹ Балита В. В Україні меншає прихильників другої державної мови. URL: https://zaxid.net/v_ukrayini_menshaye_prihilnikiv_drugoyi_derzhavnoyi_movi_n1274280

⁶² Там само.

⁶³ В Україні зросла кількість прихильників вступу до ЄС та НАТО. URL: https://zaxid.net/v_ukrayini_zroslo_kilkist_prihilnikiv_vstupu_do_yes_ta_nato_n1330744

або не брала б участі у такому референдумі. Згідно з даними опитування, починаючи з квітня кількість прихильників вступу до НАТО постійно зростала⁶⁴.

Експерти Центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова зазначали, що «у питанні підтримки вступу до НАТО в період 2014–2015 років було досягнуто перелому: ідея вступу вперше за часи незалежності України здобула підтримку відносною більшістю громадян і більшістю тих, хто взяв би участь в уявному референдумі. Водночас у ставленні до цього питання, на відміну від ставлення до вступу до ЄС, ще не досягнуто переваги позитивного ставлення над негативним у всіх регіонах»⁶⁵.

Загальнонаціональне дослідження громадської думки населення України було проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Лька Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології з 8 по 20 серпня 2019 р. підтверджувало подібні твердження. Якщо у квітні 2012 р. лише 13 % громадян вбачали у вступі до НАТО найкращий варіант безпеки, причому 31 % українців віддавали перевагу військовому союзу з Росією та країнами СНД і ще 31 % – позаблоковому статусу, то після 2014 р. громадська думка радикально змінилася. У наступні роки вступ до НАТО підтримувало 40–46 % громадян, військовий союз з Росією та іншими країнами СНД – 5–7 %, а прибічниками позаблокового статусу України залишалися 21–28 %, проте в останньому опитуванні серпня 2019 р. цей відсоток помітно зріс – до 36 %. Вступ до НАТО у 2019 р. підтримав 41 % українців⁶⁶.

3. Ставлення українців до інститутів державної влади

У 2021 р. соціологічна група «Рейтинг» провела опитування населення, яке показало, що 20 % українців вважає Л. Кучму «найкращим президентом України за весь час незалежності». 16 % голосів – у В. Зеленського, 13% – у Л. Кравчука. Заступник директора Центру Разумкова М. Міщенко коментуючи подібні цифри зауважив, що «Кучма – єдиний президент, який керував два терміни. Це показник, на який звертають увагу респонденти. За часів Кучми Україна вийшла з несприятливого періоду, який

⁶⁴ В Україні зростає кількість прихильників вступу до ЄС та НАТО. URL: https://zaxid.net/v_ukrayini_zroslo_kilkist_prihlnikov_vstupu_do_yes_ta_nato_n1330744

⁶⁵ Опитування: вступ до НАТО підтримує 44 % українців. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/27784693.html>

⁶⁶ Громадська думка України на 28-му році незалежності держави. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-ukraini-na-28-rotsi-nezalezhnosti-derzhavi>

асоціюється з 90-ми. При Кучмі був період відносної стабільності і поліпшення економічних показників...». Водночас, на його думку, «пам'ять про Ющенка асоціюється більше з періодом його президентства, яке принесло розчарування. Тому період Кучми здається не таким вже й поганим...»⁶⁷.

Водночас, українці вважали (2021 р.) п'ятого президента П. Порошенка (10,2 %), другого президента Л. Кучму (10 %) та очільника Народного руху України В. Чорновола (8,5 %) політиками, які «зробили найбільше для зміцнення державності та суверенітету України». До переліку також увійшли перший президент Л. Кравчук (6,1 %), чинний президент В. Зеленський (5,6 %), третій президент В. Ющенко (5,4 %) та екс-прем'єр-міністр України Ю. Тимошенко (4,6 %). Президент-зрадник В. Янукович отримав трохи більше 2 %⁶⁸.

Аналітики констатують факт того, що довіра до всіх президентів України зберігалася тільки у перший рік президентства, а вже на кінець року правління рейтинги суттєво знижувалися. «Одна з причин – на президента покладають провину за усе, у тому числі за те, що не належить до сфери його компетентності, навіть за ями на дорогах. І якщо, умовно кажучи, ці «ями» не зникли, розчарування неминуче», – зауважувала соціолог, директор Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва І. Бекешкіна⁶⁹.

На думку відомого соціолога, жоден із українських президентів, пройшовши середину свого строку, не зміг покращити свої рейтинги. Навпаки, на п'ятий рік керівництва країною він ще більше знижувався. «Ніхто із президентів, у тім числі і Петро Порошенко, так і не змінив систему в країні, – зауважує І. Бекешкіна. – Причини... – це система олігархічно-монополістичної економіки, де партії і фракції у парламенті – це політичні «органи» економічно-олігархічних груп, які просувають їхні інтереси»⁷⁰.

⁶⁷ 20 % українців назвали Кучму найкращим президентом. Чому? URL: <https://razumkov.org.ua/komentari/20protsent-ukraintsiv-nazvaly-kuchmu-naikrashchym-prezydentom-chomu>

⁶⁸ Порошенко, Кучма та Чорновіл очолили рейтинг політиків, які найбільше зробили для зміцнення України, - опитування. URL: <https://espresso.tv/poroshenko-kuchma-ta-chornovil-ocholili-reyting-politikiv-yaki-naybilshe-zrobili-dlya-zmitsnennya-ukraini-opituvannya>

⁶⁹ Дорош С. Порошенко і попередники: чий рейтинг падав найнижче? URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-40171736>

⁷⁰ Там само.

Директор соціологічної служби Центру Разумкова А. Биченко вважав, що головною причиною падіння рейтингів усіх президентів є їхня неспроможність чи небажання займатися нагальними проблемами пересічних громадян⁷¹. Експерт зауважував, що для людей важливі конкретні результати, а не політичні рішення, не факт схвалення реформістських законів і указів, а їхнє практичне застосування кожною людиною. «А з цим у влади завжди були проблеми», – резюмував аналітик Центру⁷².

Справді, у тому, що Україна не є успішною, українці звинувачували саме її керівників⁷³. Звідси – значна недовіра населення до інститутів державної влади. На двадцятому році незалежності України (2011 р.) найбільше громадяни довіряли Церкві (71,7 %), ЗМІ – як українським (54,4 %), російським (43,6 %) та західним (37,8 %) та Збройним силам (39,5 %)⁷⁴. Найменше довіри у суддів (16,6 %). Також українці були не схильні довіряти Парламенту (16,7 %), Прокуратурі (18,8 %), Уряду (19,8 %) та міліції (20,8 %)⁷⁵.

Соціологічне дослідження⁷⁶ засвідчує подальше падіння рівня довіри українців до влади. Якщо у 2010 р. Президенту України довіряли 41,3 % українців, то у лютому 2011 р. цей показник склав вже 31 %, а у серпні – 26,6 % (падіння рівня довіри за рік склало близько 15 %). Кабінету Міністрів України у вересні 2010 р. довіряли 29,7 % респондентів, у лютому 2011 р. цей показник знизився до 22,9 % (падіння за рік – бл. 10 %). Верховній Раді України у 2010 р. довіряли 21,4 % українців, у серпні 2011 р. – 16,7 % (падіння рівня довіри за рік – майже на 5%).

Надалі ситуація суттєво не мінялася. Згідно з даними дослідження Київського міжнародного інституту соціології

⁷¹ Дорош С. Порошенко і попередники: чий рейтинг падав найнижче? URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-40171736>

⁷² Там само.

⁷³ Пронічева О. Соціологи: 20 років незалежності - час повільного руху вперед із відкатами назад. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/op-surveys-2011-08-23-128252123/243656.html>

⁷⁴ Довіра до влади. Ставлення до виборчої реформи. Серпень-2011. URL: <https://parlament.org.ua/2011/09/05/129/>

⁷⁵ Там само.

⁷⁶ Під час соціологічного дослідження було опитано 1200 респондентів віком від 16 до 75 років у 48 містах та 30 селах в усіх регіонах України. При опитуванні витримані квоти за статтю й віком. Час проведення польового етапу дослідження – з 8 по 15 серпня 2011 року. Математична точність вибірки становить +/- 3%. Опитування здійснене на замовлення Лабораторії законодавчих ініціатив в межах щомісячного дослідження «Оmnібус» (Omnibus) компанією TNS в Україні.

(2012 р.), Національному банку України довіряло 32 % українців, 26 % вірили Кабміну, 25 % – Адміністрації Президента, і 21 % – Верховній Раді України. Найнижчий рівень довіри був до Вищої ради юстиції – 18 %⁷⁷. Серед причин недовіри до державних структур респонденти ставили на перше місце корупцію (54 %). До інших причин віднесли відсутність серйозних результатів діяльності влади (38 %), бюрократію (29 %), погане ставлення чиновників до громадян (22 %) та ін.⁷⁸

Соціологічне дослідження Центру Разумкова, проведене у 2020 р.⁷⁹, показало, що серед державних та суспільних інститутів найчастіше довіра громадян України висловлювалася до Збройних Сил України (їм довіряли 69 % опитаних), Державної служби з надзвичайних ситуацій (65 %), Церкви (62,5 %), Державної прикордонної служби (60 %), волонтерських організацій (60 %), Національної гвардії України (60 %), ЗМІ України (52,5 %), Президента України (51,5 %), добровольчих батальйонів (51 %) ⁸⁰.

Недовіра найчастіше висловлюється ЗМІ Росії (82 % опитаних), державному апарату (чиновникам) (77 %), судовій системі загалом (76 %), комерційним банкам (71,5 %), місцевим судам (71 %), політичним партіям (70 %), Прокуратурі (68 %), Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі (66 %), Національному антикорупційному бюро України (НАБУ) (65 %), Верховній Раді України (65 %), Національному агентству з питань запобігання корупції (НАЗК) (65 %), Уряду України (64,5 %), Верховному Суду (64 %), Антикорупційному суду (64 %), Конституційному Суду

⁷⁷ Пронічева О. Українці не довіряють своїй владі. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/ukrainian-polititian/1497120.html>

⁷⁸ Там само.

⁷⁹ Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 13 по 17 лютого 2020 року. Було опитано 2018 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей за вибіркою, що репрезентує доросле населення країни за основними соціально-демографічними показниками. Вибірка опитування будувалася як багатоступенева, випадкова із квотним відбором респондентів на останньому етапі. Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95.

⁸⁰ Оцінка громадянами діяльності влади, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків, електоральні орієнтації громадян (лютий 2020р. соціологія). <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-diialnosti-vlady-riven-doviry-do-sotsialnykh-instytutiv-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-liutyi-2020r>

України (60,5 %), Національному банку України (60 %), профспілкам (51 %) ⁸¹.

Звичайно подібні результати соціологічних досліджень віддзеркалюють рівень політичної культури суспільства, діяльності провладних / опозиційних політичних партій. Принагідно відзначимо, що, за словами завідувача відділу соціально-політичних процесів Інституту соціології НАН України О. Резніка, «у перші роки незалежності 60 % населення не ідентифікували себе із жодною ідеологічною течією. В середині 1990-х таких було дві третини. Але в 1998, 2004, 2008 частка «неідентифікованих» різко падала. Тобто під час парламентських виборів населення починало підшукувати для себе певні ідеології» ⁸².

Водночас, наприкінці 1990-х рр. комуністичну ідеологію підтримував кожен п'ятий українець. Однак після Помаранчевої революції кількість прихильників комуністичних течій знизилася і вдвічі зросла кількість прихильників соціалістичних течій (носіями лівих поглядів були люди старших поколінь, які мали проросійські геополітичні орієнтації) ⁸³. Центристські течії підтримували головним чином російськомовні громадяни і ті, хто був орієнтований на соціал-демократичні течії. Різке зростання «центризму» припало, на думку О. Резніка, на 2002, 2006, 2015 рр. ⁸⁴.

Права ідеологія мала найбільші цифри підтримки «на зорі незалежності», згодом її популярність поступово знижувалася, а зростання почалося після російської збройної агресії (2014 р.). У 2015 р. підтримка правих течій набула піку, потім знизилася. З правих течій націоналістичну підтримувало не більше 4 %, а приріст прихильників відбувався за рахунок націонал-демократичних напрямків ⁸⁵.

В незалежності, представники яких течій (праві, центристи, ліві) перебували при владі, за 25 років незалежності України успішними,

⁸¹ Оцінка громадянами діяльності влади, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків, електоральні орієнтації громадян (лютий 2020р. соціологія). <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-diialnosti-vlady-riven-doviry-do-sotsialnykh-instytutiv-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-liutyi-2020r>

⁸² Як змінилося українське суспільство за часи Незалежності. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3408286-ak-zminilosa-ukrainske-suspilstvo-za-casi-nezaleznosti.html>

⁸³ Там само.

⁸⁴ Там само.

⁸⁵ Там само.

на думку більшості населення, були перетворення тільки у трьох сферах:

- формуванні української нації (успішність зазначили 47 %, неуспішність – 40 %);
- забезпеченні рівноправності чоловіків і жінок (успішність – 35 %, неуспішність – 32 %);
- забезпеченні рівноправності національних меншин (успішність – 42 %, неуспішність – 34 %) ⁸⁶.

Відносно неуспішними були перетворення у сфері культури (42 % вважають їх успішними, 58 % – ні), розвитку громадянського суспільства (відповідно, 37 % і 56 %), утвердження свободи слова (34 % і 51 %), європейської інтеграції (31 % і 55 %), розбудови демократії (31 % і 54 %), забезпечення прав і свобод людей (27 % і 62 %), освіти (26 % і 63 %), забезпеченні обороноздатності (26 % і 65 %), розбудові інститутів національної держави (24 % і 52 %), зростанні можливостей самореалізації людей (20 % і 70 %), проведенні зовнішньої політиці, що відповідає інтересам держави (18 % і 65 %), проведенні вільних чесних виборів (18 % і 70 %) ⁸⁷.

Більшість населення України (54%) у 2016 р. вважали, що найбільш бажаним типом державного устрою для України була демократія, 20 % підтримувала авторитарний режим, а для 15 % – тип режиму не мав значення. Зазначимо, що у порівнянні з результатами 2004 – 2013 рр. підтримка демократії була найвищою у 2006 р., а найнижчою була у грудні 2009 р. (напередодні президентських виборів, де був обраний Янукович) ⁸⁸.

Поетапно кількість прихильників демократії зростала й надалі, що, зрештою, яскраво ілюструють події Революції гідності ⁸⁹. У Західному регіоні України у 2014 р. абсолютна більшість громадян – 70,5 % бачили Євромайдан як усвідомлену боротьбу

⁸⁶ За 25 років відбулося зростання «проукраїнськості». URL: <https://www.prostir.ua/?news=za-25-rokiv-vidbulosya-zrostannya-proukrainskosti>

⁸⁷ Там само.

⁸⁸ За 25 років відбулося зростання «проукраїнськості». URL: <https://www.prostir.ua/?news=za-25-rokiv-vidbulosya-zrostannya-proukrainskosti>

⁸⁹ Загальнонаціональне дослідження громадської думки населення України було проведене Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» спільно з Київським міжнародним інститутом соціології з 9 по 18 жовтня 2014 року. Опитування проводилося в 110 населених пунктах у всіх областях України, окрім Автономної Республіки Крим. Усього було опитано 2025 респондентів. Похибка вибірки не перевищує 2.2%. Опитування були проведені у рамках проекту Громадський соціологічний консорціум за фінансової підтримки програми МАТРА Посольства Нідерландів в Україні та Європейського Союзу.

населення за свої права. Переважне розуміння Євромайдану як усвідомленої боротьби громадян за свої права домінувало й у Центральній Україні (48 %), і ще 18 % вважали ці протести стихійними⁹⁰. На Півдні та Сході ставлення до Євромайдану було неоднозначне. На Півдні 20 % вважали Євромайдан усвідомленою боротьбою громадян за свої права, а 34 % називають ці події «державним переворотом»⁹¹. На Сході 44 % опитаних вважали Євромайдан акціями протесту населення за свої права, а 40 % розцінювали події як «державний переворот» (24 % – здійснений опозицією, 15 % – Заходом). На Донбасі Євромайдан «державним переворотом» вважали 72% жителів⁹².

Соціологічне опитування Українського центру вивчення громадської думки «Соціоінформ»⁹³ показує (2018 р.), що у топі передумов виходу людей на Майдан – узурпація влади (38 %), погіршення економіки та корупція (по 28 %), а його причин – побиття студентів (55 %) та відмова від євроінтеграції (47 %). Серед революційних подій опитуваним найбільше запам'яталися розгін демонстрантів і розстріли⁹⁴. Негативними наслідками Революції Гідності опитані вважають війну з Російською Федерацією, АТО, економічну кризу, втрату територій, убитих на війні, біженство та «відтік мізків за кордон»⁹⁵.

Водночас, згідно результатів опитування, проведеного соціологічною групою «Рейтинг» у 2021 р. 68 % опитаних вважали Росію країною-агресором відносно України⁹⁶. 23 % – протилежної думки, 10 % – не визначилися. Ставлення до цього питання має регіональні та електоральні відмінності: якщо на Заході та у Центрі не менше 70 % вважають Росію агресором, то на Півдні таких – половина, на Сході 40 % (47 % – протилежної думки)⁹⁷. Водночас

⁹⁰ Річниця Майдану – опитування громадської та експертної думки. URL: <https://dif.org.ua/article/richnitsya-maydanu-opituvannya-gromadskoi-ta-ekspertnoi-dumki>

⁹¹ Там само.

⁹² Там само.

⁹³ Дослідження провів Український центр вивчення громадської думки «Соціоінформ». Воно складалося з опитування 2000 респондентів, а також роботи з відібраними фокус-групами в різних містах.

⁹⁴ Що думають українці про Революцію Гідності: всі дані дослідження. URL: <https://www.maidanmuseum.org/uk/node/668>

⁹⁵ Там само.

⁹⁶ Ставлення українців до вирішення питань окупованих територій. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/otnoshenie_ukraincev_k_resheniyu_voprosa_okku_pirovannyh_territoriy.html

⁹⁷ Там само.

більше половини опитаних підтримували невоєнні заходи з врегулювання питання окупованого Донбасу: 34 % виступають за припинення військових дій і визнання цих територій тимчасово окупованими, замороження конфлікту, 23 % – за надання цим територіям статусу автономії у складі України⁹⁸. Натомість 23 % виступають за продовження військових дій до повного відновлення української влади на всьому Донбасі і лише 6 % – за відділення цих територій від України⁹⁹.

Аналітики констатують, що «сьогоднішню ситуацію у країні можна назвати кінцем епохи, коли ідеєю державності була сама державність, а громадяни любили свою державу безумовно. І хоча романтизм українців багато у чому нікуди не подівся, проте сама ця концепція починає себе виживати, адже любов до держави, яка не підкріплена гордістю за її здобутки, розвинутою економікою тощо – вже є нереальною. Тому дані соціології свідчать про те, що наразі у країні є криза ідеологій державотворення»¹⁰⁰.

ВИСНОВКИ

Ідею незалежності України на референдумі 1991 р. підтримало понад 90 % жителів України, що залишається на сьогодні абсолютно найвищим показником за весь період незалежності. Динаміка підтримки незалежності населенням корелювалася соціально-економічними та політичними чинниками: у 1990-х рр. на тлі галопуючої інфляції та зубожіння населення ідею незалежності держави підтримували близько половини населення республіки, натомість після Помаранчевої революції кількість прихильників самостійності неухильно зростала і сягнула апогею у період російсько-української війни.

Оцінка зовнішньополітичних пріоритетів України упродовж останніх тридцяти років, як свідчать соціологічні опитування, неодноразово зазнавала трансформацій та детермінувалася зовнішньо- і внутрішньополітичними чинниками. Вибираючи умовно між європейським та російським вектором розвитку, громадяни України, де факто, до середини 2000-х рр. не могли віддати перевагу одному з них. Тільки після початку

⁹⁸ Ставлення українців до вирішення питань окупованих територій. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/otnoshenie_ukraincev_k_resheniyu_voprosa_okku_pirovannyh_territoriy.html

⁹⁹ Там само.

¹⁰⁰ Хто ми? Портрет українців очима українців. URL: <https://uifuture.org/publications/hto-my-portret-ukrayinciv-ochyma-ukrayinciv/>

російсько-української війни, зважаючи на загрозу втрати державності, більшість українців почала підтримувати і декларувати вступ нашої держави до ЄС та НАТО (найбільше прихильників – на заході та в центрі країни), однак за інтеграцію до Євразійського економічного союзу, який де-факто перебуває під контролем Російської Федерації, й надалі виступає до 20 % співвітчизників, переважно Південно-Східних регіонів.

Соціологічні опитування демонструють стабільно високий рівень недовіри українців до інституцій державної влади, передусім до Верховної Ради України, Кабінету Міністрів, Прокуратури, антикорупційних органів, Суду. Натомість значне схвалення суспільства викликає Церква, Збройні Сили України, волонтерські організації. Щодо форми правління, громадяни нашої держави віддають перевагу демократичному устрою, а також тотально засуджують російську збройну агресію, жертви серед військових та мирного населення, до яких вона привела.

АНОТАЦІЯ

На основі матеріалів соціологічних досліджень здійснено спробу узагальнити (а) рівень підтримки населенням України ідеї незалежності, (б) зовнішньополітичні пріоритети населення України, (в) ставлення українців до інститутів державної влади. Доведено, що соціально-економічні негаразди 1990-х рр., зовнішньополітична невизначеність керівництва держави та ін. чинники породили зневірення у незначній частині населення (переважно південно-східних областей) у доцільності існування незалежної Української держави (під впливом раціональних факторів), однак протягом усього періоду спостережень соціологів прихильники незалежності України завжди кількісно переважали над її противниками. Констатовано, що до часу Революції гідності та російської збройної агресії (2014 р.) українське суспільство, як показують соціологічні дослідження, толерувало політику багатовекторності, неоднозначно сприймало політику вступу нашої держави до НАТО, хоча підтримувало євроінтеграційну ідею. На конкретних прикладах показано, що у тому, що Україна не є успішною державою, українці звинувачували насамперед саме її керівників. Водночас серед державних та суспільних інститутів найчастіше довіра громадян України висловлювалася до Збройних Сил України, Церкви, волонтерських організацій, ЗМІ України, добровольчих батальйонів, значно менше до окремих інститутів центральних органів влади.

Література

1. Аналіз основних тенденцій громадської думки з актуальних проблем зовнішньої політики та рекомендації з формування соціальної бази підтримки зовнішньополітичного курсу. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosini/analiz-osnovnikh-tendenciy-gromadskoi-dumki-z-aktualnikh>
2. Багатовекторність думок. URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/den-ukrayini/bagatovektornist-dumok>
3. Балита В. В Україні меншає прихильників другої державної мови. URL: https://zaxid.net/v_ukrayini_menshaye_prihilnikiv_drugoyi_derzhavnoyi_movi_n1274280
4. Бурда В. Хто ми? Як змінилися погляди українців за роки незалежності. URL: <https://chas.news/current/hto-mi-yak-zminilisya-poglyadi-ukrainsiv-za-roki-nezalezhnosti>
5. В Україні зросла кількість прихильників вступу до ЄС та НАТО. URL: https://zaxid.net/v_ukrayini_zrosla_kilkist_prihilnikiv_vstupu_do_ues_ta_nato_n1330744
6. Вступ до НАТО підтримують лише 30% українців, – соціопитування. URL: https://zaxid.net/vstup_do_nato_pidtrimuyut_lishe_30_ukrayintsiv_sotsopituvannya_n1067496
7. Громадська думка України на 28-му році незалежності держави. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-ukraini-na-28-rotsi-nezalezhnosti-derzhavi>
8. Довіра до влади. Ставлення до виборчої реформи. Серпень-2011. URL: <https://parlament.org.ua/2011/09/05/129/>
9. Дорош С. Порошенко і попередники: чий рейтинг падав найнижче? URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-40171736>
10. Дослідження провів Український центр вивчення громадської думки «Соціоінформ». Воно складалося з опитування 2000 респондентів, а також роботи з відібраними фокус-групами в різних містах.
11. За 25 років відбулося зростання «проукраїнськості». URL: <https://www.prostir.ua/?news=za-25-rokiv-vidbulosa-zrostantnya-proukrajinskosti>
12. Інститут Горшеніна провів телефонне опитування на тему: «Відносини між Україною та ЄС» з 15 по 18 листопада 2010 року. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/1140420-opituvannya-763-ukrayinciv-vistupayut-za-bezvizovij-rezhim-z-es>
13. Ковальчук Н. Незалежність України у дзеркалі соціології. URL: <https://khp.org/1597906814>

14. Незалежність України підтримує 83 % українців – опитування. URL: <https://www.istpravda.com.ua/short/2011/12/1/63567/>

15. Опитування: 76,3 % українців виступають за безвізовий режим з ЄС. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/1140420-opituvannya-763-ukrayinciv-vistupayut-za-bezvizovij-rezhim-z-es>

16. Опитування: вступ до ЄС підтримують 50,5% українців. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/07/140731_poll_integration_eu_dk

17. Опитування: вступ до НАТО підтримує 44 % українців. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/27784693.html>

18. Оцінка громадянами діяльності влади, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків, електоральні орієнтації громадян (лютий 2020р. соціологія). <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-diialnosti-vlady-riven-doviry-do-sotsialnykh-instytutiv-ta-politykiv-elektoralni-oriientsii-gromadian-liutyi-2020r>

19. Покоління незалежності: цінності та мотивації. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pokolenie_nezavisimosti_cennosti_i_motivacii.html

20. Порошенко, Кучма та Чорновіл очолили рейтинг політиків, які найбільше зробили для зміцнення України, – опитування. URL: <https://espresso.tv/poroshenko-kuchma-ta-chornovil-ocholili-reyting-politikiv-yaki-naybilshe-zrobili-dlya-zmitsnennya-ukraini-opituvannya>

21. Проголошення Незалежності України сьогодні підтримали б 80 % громадян – опитування. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-nezalezhnist-ukrayintsi-opytuvannya/31418286.html>

22. Програма інтеграції України до Європейського Союзу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00#Text>

23. Пронічева О. Соціологи: 20 років незалежності – час повільного руху вперед із відкатами назад. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/op-surveys-2011-08-23-128252123/243656.html>

24. Пронічева О. Українці не довіряють своїй владі. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/ukrainian-polititian/1497120.html>

25. Результати загальнонаціонального соціологічного опитування щодо членства України в НАТО та ЄС. URL: <https://dif.org.ua/article/rezultati-zagalnonatsionalnogo-sotsiologichnogo-opituvannya-shchodo-chlenstva-ukraini-v-nato-ta-es>

26. Рівень підтримки громадянами вступу України до ЄС та НАТО (січень 2020 р. соціологія). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-pidtrymky-gromadianamy-vstupu-ukrainy-do-yes-ta-nato-sichen-2020r>

27. Річниця Майдану – опитування громадської та експертної думки. URL: <https://dif.org.ua/article/richnitsya-maydanu-opituvannya-gromadskoi-ta-ekspertnoi-dumki>

28. Розумний О. Незалежність як вибір. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/250389>

29. Семків В. Мудрі, як 27 років тому. URL: <https://zbruc.eu/node/82526>

30. Сологуб І., Мажуга О., Остапчук Д. Чи вдалося Україні за 25 років незалежності вийти з постімперського культурного простору. URL: <https://voxukraine.org/25-years-of-independence-ua/>

31. Соціологічні зрізи українського суспільства (моніторинг соціально-економічних очікувань населення: 2005–2014 рр.): наукова доповідь / О. М. Балакірєва, Ю. В. Серєда, Д. А. Дмитрук та ін. Київ, 2015. 78 с.

32. Ставлення громадян до основних напрямів зовнішньої політики України. Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosini/stavlennya-gromadyan-do-osnovnikh-napryamiv-zovnishnoi-politiki>

33. Ставлення до вступу України до ЄС і НАТО. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1083&page=1>

34. Ставлення українців до вирішення питань окупованих територій. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/otnoshenie_ukraincev_k_resheniyu_voprosa_okkupirovannyh_territoriy.html

35. Фесенко В. Суспільство і незалежність. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2011/09/7/6566102/>

36. Хто ми? Портрет українців очима українців. URL: <https://uifuture.org/publications/hto-my-portret-ukrayinciv-ochyma-ukrayinciv/>

37. Що думають українці про Революцію Гідності: всі дані дослідження. URL: <https://www.maidanmuseum.org/uk/node/668>

38. Як змінилося ставлення населення до незалежності України в 1991 – 2017 роках. URL: <https://www.slovoidilo.ua/>

2017/12/01/infografika/polityka/yak-zminylosya-stavlennya-naselennya-nezalezhnosti-ukrayiny-1991-2017-rokax

39. Як змінилося українське суспільство за часи Незалежності. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3408286-ak-zminilosa-ukrainske-suspilstvo-za-casi-nezalezhnosti.html>

40. Якби референдум про вступ до НАТО відбувся зараз (опитування). URL: <https://www.unian.ua/politics/331249-yakbi-referendum-pro-vstup-do-nato-vidbuvsya-zaraz-opituvannya.html>

41. 20 % українців назвали Кучму найкращим президентом. Чому? URL: <https://razumkov.org.ua/komentari/20protsent-ukraintsiv-nazvaly-kuchmu-naikrashchym-prezydentom-chomu>

Information about the authors:

Muravskiy Oleh Ivanovych,

Candidate of Historical Sciences,

Scientific Secretary

Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies

of the National Academy of Sciences of Ukraine

4, Kozelnytska Str., Lviv, 79000, Ukraine

Lukyanchenko Svitlana Vasylivna,

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor at the Department of Humanities

National Academy of Land Forces named

after Hetman Petro Sagaidachny

32, Heroiv Maidanu Str., Lviv, 79026, Ukraine